

УДК 343.1

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ**

**TOPICAL ISSUES OF CRIMINAL PROTECTION
OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE**

Ломакіна А.А.,

*здобувач кафедри кримінального права і кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

У статті аналізується процес становлення й сучасний стан вітчизняного інституту кримінально-правової охорони інтелектуальної власності, висловлюються пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, інтелектуальна власність, захист прав.

В статье анализируется процесс становления и современное состояние отечественного института уголовно-правовой охраны интеллектуальной собственности, вносятся предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: уголовно-правовая охрана, интеллектуальная собственность, защита прав.

The process of formation and the current state of the national institution of intellectual property criminal law protection is analyzed. Proposals are being made to improve existing legislation.

Key words: criminal law protection, intellectual property rights protection.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань держави на сучасному етапі розвитку України постає проблема вдосконалення кримінально-правового захисту права інтелектуальної власності. Крім

того, необхідність виконання вказаного завдання обумовлена прагненням підвищення міжнародного авторитету України й міжнародних зобов'язань держави у сфері інтелектуальної власності. Історично так скла-

лося, що змістом механізму гарантування й охорони права інтелектуальної власності є норми цивільного права, проте сучасний стан справ у сфері охорони права інтелектуальної власності переконливо свідчить про недостатність застосування лише цивільно-правових заходів. Тому безумовна наявність у системі законодавства превентивних заходів кримінально-правового характеру, які б сприяли попередженню злочинів проти інтелектуальної власності, не викликає жодних сумнівів. Злочинності у сфері інтелектуальної власності притаманний високий рівень латентності [1], а використання нових технологій забезпечує правопорушникам одержання значних прибутків [2], що значно актуалізує потребу вдосконалення правового регулювання кримінально-правової охорони інтелектуальної власності. Більше того, залежно від того, якими саме кримінально-правовими засобами охороняється право інтелектуальної власності, можна вести мову про ступінь захищеності в нашій країні конституційних прав громадян у сфері інтелектуальної власності. Сприятиме вирішенню цього завдання в сучасних умовах осмислення й обов'язкове врахування історико-правових аспектів розвитку кримінально-правової охорони прав на результати свідомої інтелектуальної творчої діяльності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вдосконалення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти інтелектуальної власності присвячено достатньо досліджень. Мова йде про публікації В. Харченко, А. Нерсесян, С. Гілевич, К. Слободенюк, А. Соловйової, І. Романюк, О. Тарасової та інших. проте проблему не можна вважати остаточно вирішеною.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесу становлення й сучасного стану кримінально-правової охорони в Україні, розробка рекомендацій щодо вдосконалення структури чинного Кримінального кодексу України.

Виклад основного матеріалу. За перше десятиліття незалежності в Україні проводилася робота щодо криміналізації окремих діянь і вдосконалення окремих правових норм Кримінального кодексу УРСР (1960 р.), що передбачали відповідальність за посягання на певні об'єкти права інтелектуальної власності. Проте жодного разу не було спроби систематизувати зазначені норми в структурі його Особливої частини, хоча і економічні та політичні перетворення, що відбувалися в державі, і зміна ідеологічних настанов вимагали суттєвих змін у кримінально-правовому захисті інтелектуальної власності. Не знайшла свого відображення ні в офіційних проектах нового кримінального закону [3], ні в альтернативних проектах, розроблених окремими авторами [4], і відповідна систематизація злочинів проти інтелектуальної власності. Тому прийнятий 5 квітня 2001 р. новий Кримінальний кодекс України (далі – ККУ), на жаль, не став таким, який повністю відповідав всім його принципам і завданням у питаннях кримінально-правової охорони інтелектуальної власності. Про це переконливо свідчить наявність у чинному ККУ проблем, які вимагають негайного ви-

рішення, оскільки набуття чинності з 1 січня 2004 р. новим Цивільним кодексом України (далі – ЦКУ), який уперше в національному законодавстві надав формальне визначення права інтелектуальної власності, жодним чином не позначилося на діючому законі про кримінальну відповідальність.

По-перше, злочини проти інтелектуальної власності ККУ не розглядаються як самостійний вид злочинів, а віднесені в ньому до двох різних розділів: «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» (ст. 176 «Порушення авторського права і суміжних прав», ст. 177 «Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію») та «Злочини у сфері господарської діяльності» (ст. 2031 «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва», ст. 229 «Незаконне використання знаків для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару», ст. 231 «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю», ст. 232 «Розголошення комерційної або банківської таємниці»), що є не зовсім обґрунтованим і значною мірою ускладнює застосування кримінального законодавства до справ, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності.

По-друге, у чинному ККУ відсутні склади злочинів, предметом яких є такі об'єкти інтелектуальної власності, як «наукове відкриття» та «порода тварин», що у свою чергу робить неможливим застосування кримінально-правового порядку захисту прав інтелектуальної власності на ці об'єкти.

По-третє, залишаються розбіжності в термінології між ККУ та ЦКУ. Так, замість загальновизнаного терміна «торговельна марка» (Цивільний кодекс України) у ККУ вживається поняття «знак для товарів і послуг», замість «комерційного найменування» (ЦКУ) – «фірмове найменування», а замість «компонування інтегральної мікросхеми» (ЦКУ) – «топографія інтегральної мікросхеми» (ККУ). Це пояснюється більш пізнім часом прийняття ЦКУ (2003 р.), на відміну від ККУ (2001 р.) і своєчасно не внесеними відповідними необхідними змінами до ККУ.

По-четверте, ст. 2031 ККУ «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва» органічно пов'язана зі ст. 176 «Порушення авторського права і суміжних прав» і є її прямим продовженням. Натомість вони перебувають у різних розділах кодексу, що ускладнює їх застосування.

По-п'яте, необґрунтованим є об'єднання в одній статті як предмета злочину банківської й комерційної таємниці, які мають різний правовий режим.

Водночас норми ККУ, що передбачають захист прав на об'єкти інтелектуальної власності, лише за часів його чинності багаторазово змінювалися [5], а обґрунтування щодо необхідності відповідних змін у кримінальному законі в наукових колах вислов-

лювалися значно раніше [6, с. 18–19], проте не знаходило підтримки з боку законодавчої гілки влади. Зокрема, ідеться про законопроект народного депутата п'ятого скликання С. Гусарова «Про внесення змін до ККУ та Кодексу про адміністративні правопорушення щодо упорядкування відповідальності за злочини проти інтелектуальної власності» від 10 липня 2007 р. № 4006, спрямований на систематизацію кримінально-правової охорони відносин інтелектуальної власності як окремої групи суспільних відносин. Основною новелою цього законопроекту було створення в структурі Особливої частини ККУ окремого самостійного розділу, який би об'єднував злочинні посягання у сфері інтелектуальної власності. 27 червня 2007 р. у Верховній Раді України були проведені парламентські слухання на таку тему: «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування» [7]. У Рекомендаціях щодо цих слухань, схвалених Постановою Верховної Ради України, підкреслювалося, що в Україні система правової охорони інтелектуальної власності перебуває на стадії завершення її формування, у державі вже створено сучасну законодавчу базу щодо захисту цих прав.

Проте внаслідок існування багаторічного звичаю віднесення зазначених складів злочинів до різних розділів кримінального закону сформувалися різні точки зору стосовно правил їх кваліфікації. Так, у вітчизняній юридичній літературі склалася традиція розглядати різні склади злочинів проти інтелектуальної власності як невід'ємну складову того виду злочинів, до якого їх помістив законодавець. Так, порушення авторського права й суміжних прав (ст. 176) та порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин і раціоналізаторську пропозицію (ст. 177) трактуються як злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав людини та громадянина [8; 9]. Проте очевидно (і про це вже неодноразово йшлося в наукових публікаціях), що злочинні діяння проти прав на зазначені об'єкти інтелектуальної власності не порушують ані виборчих, ані трудових, ані навіть «інших особистих прав людини та громадянина». Серед них відсутнє право на результати інтелектуальної творчої діяльності. Воно визнане частиною культурних прав і свобод, які окреслюють юридичні можливості людини та громадянина у сфері культури, а гарантії свободи творчості закріпила Конституція України, зокрема право на результати інтелектуальної творчої діяльності людини та громадянина [10, с. 404–405].

Неоднозначною є ситуація й з іншими складами злочинів проти інтелектуальної власності, передбаченими ст. ст. 203¹, 229, 231 та 232. Більшість дослідників розглядають їх як злочини у сфері господарської діяльності, хоча, виходячи зі змісту цих статей, суб'єкти права інтелектуальної власності набувають цей статус не обов'язково лише у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності. І на це вже неодноразово зверталася увага науковців [11; 12], проте нечисленні роботи, які торкаються цієї тематики, на жаль, ще не стали приводом для внесення

відповідних змін до структури Особливої частини закону про кримінальну відповідальність. Серед дослідників навіть відсутня єдність у відповіді на питання стосовно кількості складів злочинів у ККУ, що порушують права у сфері інтелектуальної власності, а їх кількість коливається від двох (ст. ст. 176, 177) до семи (ст. ст. 176, 177, 203¹, 229, 228, 231, 232), причому в різних комбінаціях.

Варто погодитися з твердженням про те, що проблема захисту права інтелектуальної власності є досить масштабною [13, с. 462] й охоплює не тільки норми кримінального права, а й цивільного, адміністративного, податкового та інших галузей. Проте сьогодні для виокремлення групи злочинів проти інтелектуальної власності як окремого виду злочинів існує багато юридичних підстав. До них можна віднести насамперед наявність визнання терміна «об'єкти права інтелектуальної власності» як міжнародними правовими актами, так і чинним законодавством України (ст. 42 ЦКУ), яке до того ж містить перелік об'єктів права інтелектуальної власності (кн. 4 ЦКУ). Крім того, виділення цього виду злочинів виглядає доречним і з огляду на особливу правову сутність і спільні ознаки злочинних діянь, що охоплюються поняттям «об'єкти права інтелектуальної власності», а також на спільні обов'язкові ознаки змістовного характеру (особливості об'єкта й об'єктивної сторони складу злочинів). На користь формулювання в кримінально-правовій доктрині узагальнюючої дефініції поняття «злочини проти інтелектуальної власності» свідчить і наявність конкретного змісту їх родового об'єкта, предмета, об'єктивної й суб'єктивної сторін, а також синхронність внесення змін до статей, які охороняють право на окремі об'єкти права інтелектуальної власності з метою адаптації вітчизняного кримінального законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Висновки. Таким чином, за наявності в чинному ККУ норм, спрямованих на запобігання злочинам проти інтелектуальної власності, існує нагальна потреба вирішення низки теоретичних і практичних проблем, пов'язаних зі з'ясуванням їх місця в системі Особливої частини ККУ, оскільки ці злочини утворюють власну відокремлену самостійну групу злочинних посягань. Такий підхід дозволив би усунути наявні протиріччя, підвищити ефективність кримінально-правових гарантій конституційного права на охорону прав інтелектуальної власності, чітко розмежувати злочини, правильно кваліфікувати та диференціювати покарання за їх вчинення. Ускладнює завдання й відсутність єдиного підходу до кваліфікації злочинів проти інтелектуальної власності в працях українських правознавців. Тому, незважаючи на вже внесені поправки до чинного законодавства, значне зростання кваліфікації співробітників правоохоронних органів і їх професійної підготовки в галузі захисту інтелектуальної власності, це ускладнює взаємодію правоохоронних органів, негативно впливає на їх діяльність із припинення й попередження відповідних злочинів, призводить до серйозних порушень прав громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лебідь С. Аналіз криміногенної ситуації на ринку об'єктів інтелектуальної власності / С. Лебідь // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 4. – С. 45–46.
2. Прокопенко О. Оцінка інтелектуального капіталу в національній економіці / О. Прокопенко, В. Школа, В. Щербаченко // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011. – № 2. – С. 31–35.
3. Проект Кримінального кодексу України // Іменем закону. – 1996. – 16 травня. – С. 5–8.
4. Куц В. Новий Кримінальний кодекс України: яким йому бути / В. Куц. – Х. : Інформаційно-правовий центр «Ксілон», 1999. – 312 с.
5. Закон України від 17 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 17. – Ст. 121 ; Закон України від 3 квітня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 26. – Ст. 199 ; Закон України від 22 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 35. – Ст. 271 ; Закон України від 10 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 7. – Ст. 46 ; Закон України від 16 грудня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 5. – Ст. 119 ; Закон України від 6 липня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 33. – Ст. 432 ; Закон України від 9 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 26. – Ст. 211 ; Закон України від 31 травня 2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 44. – Ст. 512.
6. Харченко В. Кримінально-правова охорона авторського права та суміжних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Харченко ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1996. – 24 с.
7. Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування : Рекомендації парламентських слухань від 19 липня 2007 р. // Голос України. – 2007. – № 125.
8. Мельник О. Кримінально-правовий захист права інтелектуальної власності / О. Мельник // Наше право. – 2003. – № 1. – С. 53–56.
9. Нерсисян А. Охорона прав на об'єкти прав інтелектуальної власності нормами кримінального права: проблемні питання / А. Нерсисян // Судова апеляція. – 2007. – № 2. – С. 25–31.
10. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Тацій, О. Петришин, Ю. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав, наук України. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.
11. Гілевич С. Історичні аспекти формування системи захисту права інтелектуальної власності / С. Гілевич // Митна справа. – 2012. – № 4. – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 318–324.
12. Слободенюк К. Історичний аспект становлення охорони інтелектуальної власності / К. Слободянюк // Наше право. – 2010. – № 4. – Ч. 1. – С. 38–43.
13. Соловйова А. Місце злочинів проти інтелектуальної власності у Кримінальному кодексі України / А. Соловйова // Держава і право. – 2009. – № 46. – С. 462–466.